

SOSYAL BİLGİLER KAVRAMI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Nevzat KÖKEN*

Özet

Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilimler amaç, muhteva metod bakımından farklı özelliklere sahiptir. Sosyal Bilimler insan ilişkilerini inceleyen, deney ve araştırmaya dayanan disiplinlerden oluşmuştur. Sosyal Bilgiler ise Sosyal Bilimlerden seçilmiş ve öğrencinin seviyesine göre basitleştirilmiş konuları ihtiva eder. Sosyal Bilgiler, herşeyden önce bireyin özellikle toplum hayatına etkin bir biçimde katılmasını sağlamak için insanın temel ihtiyaçlarını ve toplum hayatıyla ilgili konuları esas alan ve öğrencinin çok yönlü gelişmesine katkıda bulunan ilköğretimin temel derslerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Sosyal Bilimler, İlköğretim, Kavram

Abstract

Social Knowledge and Social Sciences have different features in terms of purpose, content and method. Social Sciences is composed of the disciplines depending on experiments and researches that examine human relations. However, Social Knowledge contains simplified subjects which are chosen from Social Sciences according to students level. Social Knowledge depends on the subjects related to the needs of human and social life in order that the individual should take part in the social life effectively and it is one of the main courses of elementary education which contributes for the student to develop in a versatile way.

Keywords, Citizenship, Social Science, Elementary Education, Concept.

GİRİŞ

Sosyal Bilgiler ilköğretim okullarında okutulan temel derslerden biridir. Fakat Sosyal Bilgiler ile Sosyal Bilimler kavramları zaman zaman karıştırılarak aynı mânâda kullanıldığı görülmektedir. Biz bu yazımızda Sosyal Bilgilerin tanımı, ma-

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı.

hiyeti ve amaçları, Sosyal Bilimler ile benzer ve farklı yönlerini, “*Sosyal Bilgiler*” kavramının dünyada ve Türkiye’de ilköğretime girmesini izah etmeye çalışacağız.

SOSYAL BİLİMLER /SOSYAL BİLGİLER KAVRAMI

Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler, metod, muhteva ve hedef yönünden farklı özellikler göstermektedir. Sosyal Bilimler, akademik ve ileri seviyede, insan ilişkilerini inceleyen disiplinler topluluğu olarak tanımlanabilir. Her Sosyal Bilim disiplini insan hayatının değişik bir yönünü incelemektedir. Sosyal bilimci, deney, araştırma ve buluş ile ilgilenerek, bilimsel anlamda insan ve onun değerlerini ve çevresi ile olan ilişkilerine ait bilgiyi araştırmaya ve genişletmeye çalışır¹.

Sosyal Bilgiler ise okul programlarında sosyal bilimlerin metodlarını, muhtevasını ve bulgularını oldukça basit bir biçimde vermektir. Sosyal Bilgiler, çeşitli sosyal bilimlerden seçilmiş öğrencilerin seviyelerine göre basitleştirilmiş konuları ihtiva eden ilköğretim de okutulan dersin adıdır² Nitekim **Ferhan Oğuzkan** “*Eğitim Terimleri Sözlüğü*” adlı kitabında “*Sosyal Bilimler*” ile “*Sosyal Bilgiler*” ayrı başlıklar altında ele alarak, yukarıda da söylendiği gibi meseleye “*bilim*” ve “*bilgi*” açısından yaklaşmıştır. Sosyal Bilimler “*Tarih, Ekonomi, Psikoloji, Sosyoloji gibi toplum içindeki küme etkinliklerini, insan ilişkilerini ve toplum yaşayışını inceleyen bilimlere verilen ad.*” Sosyal Bilgiler ise “*Öğrencileri toplumsal yönden eğitmek, onlara içinde yaşadıkları toplumun yönetim düzenini, ekonomik özellikleri, geçmişi üzerinde gerekli bilgi ve anlayışlar kazandırmak, yurttaşlığın hak ve görevlerini kavratmak amacıyla ilk ve ortaokullarda okutulan, konuları genellikle Tarih, Coğrafya, Ekonomi ve Hukuk gibi bilim dallarından yararlanarak seçilen ders*” şeklinde tanımlanmıştır³. Sosyal Bilgiler öğretiminin muhtevasında ağırlığı Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi gibi günümüz ilköğretim programlarında yer alan, ancak gerçekte Sosyal Bilimler dediğimiz Felsefe, Sosyoloji, Ekonomi, Psikoloji Antropoloji gibi disiplinlerden seçilerek ilköğretime uygun bir hale getirilmiş konuları kapsamaktadır⁴.

SOSYAL BİLGİLERİN TANIMI VE MAHİYETİ

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Sosyal Bilgiler, öğretim amacıyla Sosyal Bilimlerden seçilmiş, basitleştirilmiş ve düzenlenmiş konulardır. Diğer bir deyişle Sosyal Bilgiler, ilköğretim okullarında, sosyal davranış bilgilerine ağırlık veren bir ders ya da öğretim programıdır⁵. Sosyal Bilgiler öğretiminin plânlanmasında, Sosyal Bilimlerin öğretim amaçları temel olarak alınır. Yâni, Fen Bilgisi nasıl Fen Bilimlerine dayanırsa, Sosyal Bilgiler de Sosyal Bilimlere dayanır. O da tıpkı Türkçe, Matematik ve Fen Bilgisi gibi bir kavramdır⁶. Bazı ülkelerde Sosyal Bilimler, Sosyal Bilgiler aynı olarak ele alınsa da yurdumuzdaki uygulamalar dikkate alındığında ilköğretim okullarındaki şekli ile “*Sosyal Bilgiler*”, lisedeki öğretim biçimi ile “*Sosyal*

¹Süleyman Çetin Özoğlu, *Liselerde Sosyal Bilimler Öğretimi*, Ankara 1974 s.10; Mehmet Ali Kısakürek, Fersun Paykoç, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Eskişehir 1987, s.5; Nuri Köstüklü, *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Konya 1998, s.10.

² Köstüklü, a.g.e. s.10; Özoğlu, a.g.e. s.10.

³ A. Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1993, s.146.

⁴ Kısakürek ve Paykoç, a.g.e. s.5; Özoğlu, a.g.e. s. 11.

⁵ James L. Barth ve Abdullah Demirtaş, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara 1997, s.1.6.

⁶ Emin Sağlamer, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara 1983, s.6.

Bilimler” olarak tanımlanması esas kabul edilmiştir. Memleketimizde olduğu gibi bir çok Avrupa ülkelerinde ve ABD de uygulama hemen hemen aynıdır⁷.

Sosyal Bilgiler, insan ve onun fizikî ve sosyal çevresiyle geçmişte, günümüzde etkileşimini ele alan, Sosyal Bilimlerdeki çeşitli disiplinlerin muhtevalarını, metodlarını, disiplinler veya disiplinlerarası bir yaklaşım ile ve sık sık tabiat bilimleri ve sanat ile zenginleştirerek adapte eden bir hüviyettir. Sosyal Bilgiler programı ile çocuklar ülkemizdeki ve başka ülkelerdeki hayat şekillerini incelerken insan ilişkileri de işlenir: insanlararası ilişkiler, insanlarla kuruluşlar arasındaki ilişkiler, insanlarla mal ve hizmetler arasındaki ilişkiler üzerinde önemle durulur. Besin, mesken ve giyim gibi insanın temel ihtiyaçları ve bunları gidermek için yapılan işleri, kurduğu kuruluşları ve aynı zamanda sosyal süreçler, örf ve adetler, değerler, yaşayış biçimindeki değişmeler, insanın sosyal problemleri çözmek için gösterdikleri gayretler özellikle göz önünde tutulur. Kısaca Sosyal Bilgiler, kültürel miras ve onun sürüp giden özelliklerinin etkisini ele alır⁸. Ayrıca bireyin hayatında karşısına çıkacak olan çeşitli sorulara en uygun cevabı verebilmesi için bireyi hayata hazırlamayı, ona hayatın içinden olaylarla bu olaylardan nasıl ders alması gerektiğini, sosyal insan ve vatandaş olarak görev ve sorumluluklarını hatırlatır, öğretir⁹.

SOSYAL BİLGİLERİN AMAÇLARI

Bilindiği gibi eğitim, bireye toplumca beklenen davranış değişikliği kazandırması ve içinde yaşadığı topluma uyum sağlamasını öngören bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bilindiği gibi modern toplumda bireyler, içinde bulunulan ve girilecek çağın şartları çerçevesinde hayata sürekli bir uyum sağlama, çabuk ve etkin karar verebilme zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Bu yüzden eğitim, yalnızca toplumun kültürel değerlerini aktarmaya yönelmek dışında, aynı zamanda bireylerin çeşitli alanlardaki yeteneklerini önce tespit edip sonrada geliştirmekle yükümlü kabul edilmektedir. Onun içindir ki, eğitim, toplumun ekonomik ve insangücü ihtiyaçlarını dikkate alarak bireye çevresi ile sürekli ve aktif bir ilişki kurması, konulara çeşitli yönlerden yaklaşması ve problemleri çeşitli açılardan çözebilmesi için gerekli bilgi, alışkanlık ve beceriler kazandırması ve onları hayata hazırlamayı da esas almak zorundadır¹⁰.

İlköğretimin önemli görevi, öğrencilere bir milletin temel kültür unsurlarını kazandırmak, dolayısıyla da temel vatandaşlık bilgileri vermektir. Bu yüzden “Eğitim- öğretim” ilkelerini yerine getirmede, ilköğretimin temel derslerinden biri olan Sosyal Bilgilerin yeri ve önemi tartışılmazdır. Zira Sosyal Bilgilerin temel konuları “sosyal hayatı bütün yönleri öğrenme ile ilgili olduğu” bilinmektedir. Yukarıda da açıklandığı gibi Sosyal Bilgiler, her şeyden önce, insanın, özellikle toplum hayatına etkin bir biçimde uyumunu sağlamak için insanın temel ihtiyaçları ve toplum hayatına ilişkin davranışlarıyla ilgili konuları esas alarak öğrencilerin çok yönlü gelişmesine katkıda

⁷Özoğlu, a.g.e.s.12-13.

⁸ A. Galip Karagözoğlu, *İlkokullarda Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara 1977, s.8; Sağlamer, a.g.e. s. 6-7.

⁹ Behsat Savaş ve Perihan Ünüvar, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Burdur 1999, s.1.

¹⁰ Özcan Demirel, “Eğitimle İlgili Temel Kavramlar” *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ankara 2001, s.4-6; Özoğlu, a.g.e. s.4.

bulunmaktadır¹¹. Sosyal Bilgiler, bir toplumda yaşayan insanın, o toplumda yaşayışı, ilişkileri, kültürü, dünya milletleri arasındaki yeri, çeşitli milletlerle ilişkileri konusundaki temel ve genel bir bilginin önemli bir bölümünü kapsadığına göre, “*genel eğitim*”in de önemli bir boyutu olarak düşünülmelidir¹². Aynı zamanda. Sosyal Bilgiler, olgunluk ve uyum yanında çocuklara temel bilgiler kazandırılırken, diğer yandan da onlara toplumun beklentileri yönünde bu bilgileri ayıklayan ve zenginleştiren bir nitelik kazanmasına yardımcı olmaktadır. Yâni, kazanılan bu bilgiler bireylerin yeni güçlükleri çözmede, problemleri inceleme ve yeni konuları öğrenmede kullanabilmeleri beklenmektedir. Kısaca Sosyal Bilgiler öğretimi sonunda çocukların, olumlu bir hayat görüşü geliştirmesini, toplumca beklenen ve ihtiyaç duyulan daha iyi fertler ve içinde buldukları toplumda fonksiyonel olarak daha etkin üyeler olacıkları umulmakta ve beklenmektedir. Bütün bunları gözönüne aldığımızda içinde bulunduğumuz çağda baş döndürücü hızdaki gelişmeler ve karmaşıklığa rağmen, medeniyetin ve kalkınmanın mecburi kıldığı sosyal olgunluğu ve uyumu sağlayan ve geliştiren bir alan olarak Sosyal Bilimlere dolayısıyla sosyal Bilgilerin önemi anlaşılmaktadır¹³. Sosyal Bilimler dediğimiz bir çok alandaki çalışmalardan elde edilen bulgulardan seçilerek oluşturulan Sosyal Bilgilerin amaçlarını **Mehmet Ali Kısakürek** ve **Fersun Paykoç**¹⁴ “*Sosyal Bilgiler Öğretimi*” adlı kitapta dört temel noktada toplamışlardır.

a-Düşünme Yeteneğini Geliştirme

Şüphesiz ki, etkili düşünme insanların, hayatta başarı olmanın temelini oluşturur. Sosyal Bilgiler öğrencilere problem çözme, tenkitçi ve üretici düşünme beceresi kazanmalarını sağlayarak, onların düşünme yeteneğinin geliştirmesinde doğrudan pek çok katkılarda bulunur. Dersler işlenirken çocuğa, problemi ve olayı tanımlama, sorular tespit etme, bilgili toplama, çözümlenme ve değerlendirme, sonuçları tespit etme, kontrol etme, bilgilerle temel sorular arasında bağlantı kurma, bazı anahtar kavramlar ve düşünceler kazandırma, temel kavramları geliştirmeye genellemeler yapma, olayların incelenmesinde tarafsız olma, farklı görüşleri değerlendirme v.b.gibi yollardan düşünme kabiliyetinin gelişmesine etkili olur Bununla birlikte çocuklarda iyi düşünme ve iyi işler yapma alışkanlığı kazandırmada bir takım bilgilerin öğrencilere aktarılması yanında öğretilenlerin özetlenmesi, not tutma, ödev hazırlama, küme çalışmalarına katılma, kütüphanelerden ve çeşitli kaynaklardan faydalanma, düşünce ve duyguları etkili bir biçimde anlatma alışkanlıkları kazandırmakla yapılır.

b-Ekonomik Yeterlilik

Çocuklara ekonomik bir bakış açısı kazandırmak Sosyal Bilgiler öğretiminin temel amaçlarından bir başkasını oluşturur. Öğrencilere sınırlı kaynakların akıllıca kullanılmasına ilişkin kavram, beceri ve tutumları geliştirecek yaşantılara imkân vererek, akıllı harcama yapma ve “*israftan kaçınma*” alışkanlıklar kazandırılır. Bunun

¹¹ Cavit Binbaşoğlu, *Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara 1988, s.40.

¹² Kısakürek ve Paykoç, a.g.e. s.5.

¹³ Karagözoğlu, a.g.e s.11; Özoğlu, a.g.e. s.13.

¹⁴ Kısakürek ve Paykoç, a.g.e. s.8.

yanında toplumun ekonomik işleyişi ile ülke kaynaklarını, bunların önemini ve korunmasını temel seviyede bilme, çevreyi koruma, iş ve meslek tanıma ve bu konuda tercihler yapma, ihtiyaçlarını iyi sıralama gibi özellikler kazandırma yoluna gidilmelidir.

c-Vatandaşlık Sorumluluğu

Sosyal Bilgiler dersinde çocuklara okulda, ailede ve toplumda sorumluluk alması ve bunları yerine getirilmesi istenir. Ayrıca devlet kurumlarının işleyişi, hükümetin görevi, anayasa ve kânunların ehemmiyeti, toplumun önem verdiği değerler ölçüsünde davranış biçimleri, hak ve hürriyetlerinin koruma şuuruna varması gibi konular üzerinde durularak vatandaşlıkla ilgili etkinliklere katılma imkanı sağlanır Böylece çocuklara, temel vatandaşlık hak ve sorumlulukları kavratılmasına çalışılır.

d- İnsan İlişkilerin Geliştirilmesi

Sosyal Bilgiler dersinde insan ilişkilerinin geliştirilmesi, ders içi ve ders dışı çalışmalarla desteklenerek arkadaşlık ilişkileri, komşuluk ilişkileri, aile ilişkileri, toplum ilişkileri ve diğer ülkelerin insanları ile olan ilişkileri içine alan geniş bir yelpaze içinde verilmelidir. Kendi millî kültür unsurlarını tanımanın yanında, başka milletlerin ihtiyaç, problem ve yaşayış tarzını göz önünde tutmak için başka kültürleri de tanımak gerekir.

Emin Sağlamer, Sosyal Bilgilerin amaçları ve konuları yardımıyla bireylerin iyi birer vatandaş olmaları, değişik kültürleri tanıma ve onlara karşı anlayış göstermeleri, düşünme yeteneğini ve bağımsız öğrenme becerileri geliştirmeleri sağladığına işaret ederek yukarıdaki amaçlara da beşinci olarak “**Kendini bilme**” amacını ilave etmiştir. **Sağlamer**'e göre, Sosyal Bilgiler her ferдин gücünü en iyi bir biçimde geliştirecek yaşantılara imkan vererek kendini bilmeye katkıda bulunur. Çocuklar çeşitli beceriler kullanarak ve geliştirerek zamanla kendi kendini yönetir duruma gelirler. İnsanı ve diğer ülke insanlarını incelerken sorumluluk ve soru sorma gibi davranışları gelişir ve beslenir. Böylece her çocuğun başkaları ile yaşama ve çalışma konularında şahsî etkinliğini artıracak anlayışlar ve davranışlarda gelişmiş olur¹⁵.

Maurice P. Moffatt, Sosyal Bilgiler amacını açıklarken “*Sosyal Bilgiler insan topluluklarının içinde yaşadıkları dünya ve halk hakkındaki anlayışlarını genişletmek maksadıyla sosyal görüşlerinin tekâmülünü istediğini*” vurgulayarak, eğitimin amacı iyi vatandaş yetiştirmek olduğuna göre, tabiatıyla demokratik yaşayışın kıymetini anlayan gençler yetiştirmek olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca şu hususlara dikkat çeker: Bu derslerde dünyanın çeşitli yerlerinde “*olaylar hakkında lehte veya aleyhte tesir altında kalmadan objektif bilgi vermektir. İkinci hedef daha sakin ve daha müreffeh bir dünyada beraber çalışmaya ve karşılıklı anlaşmaya hazırlık olacak malzemeyi temin etmektir. Öğrenci okulda*

¹⁵ Sağlamer,a.g.c. s. 8.

neyin doğru ve iyi olduğunu anlayarak o bilgiyi kullanmak isteyeceğinden böyle insanın karakteri tabiatıyla hakikat aşkının bir neticesi olacaktır”¹⁶.

YÖK/ Dünya Bankası işbirliği sonucu yayınlanan “İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi” adlı kitapta ise Sosyal Bilgilerin, vatandaşlık eğitimi kapsamında “üç geleneksel yaklaşımla” öğretildiğini belirtilir. Öğretmenler genellikle alışılmış yöntemleri kullanma eğilimi gösterirler. Bu yöntemler, kalıplar oluşturur. Bu kalıplar, Sosyal Bilgiler öğretimi için üç ayrı ve farklı geleneksel yaklaşım sergiler. İlk geleneksel yaklaşım “Vatandaşlık aktarımı” olarak öğretilir. Bu geleneksel yaklaşımın özünde kültürün varlığını sürdürmesi için en gerekli bilgi, değer ve becerilerin şuurlu olarak verilmesi yer alır. İkinci yaklaşım Sosyal Bilgilerin, “Sosyal Bilim” olarak öğretilmesidir. Bunda maksat vatandaşlık eğitimi amacıyla, araştırma, inceleme yöntemleri ve sosyal bilimcilerin dünya görüşlerinden yararlanmasıdır. Böylece öğrenciler, Sosyal Bilgiler programı kapsamında karmaşık toplum ve şahsî problemleri bir sosyal bilimci becerisi ve tutarlılığı ile yaklaşarak, bu problemlere çözüm ararlar. Öyle ki, bu tarz düşünmeyi öğrenen gençler de sosyal bilimciler gibi algılayıcı ve ayırt edici olabilirler. Bu yaklaşımın özünde öğrenciler sosyal bilimcilerle aynı düşünme metodlarını kullanarak, dünyayı bir sosyal bilimci gibi algılamalı ve etkin kararlara varabilmelidir. Bunun sonucu öğrenci bir vatandaş olarak değerlendirmeyi ve mantıklı sonuçlara varmayı gereğince anlamış olur. Üçüncü yaklaşım ise, Sosyal Bilgilerin “düşünerek araştırma” yoluyla öğretilmesidir. Bu yaklaşım çağdaş dünyada, her gün karşı karşıya kaldıkları problemlere çözüm bulmak amacıyla, mantıklı ve eleştirel bir düşünme sürecini uygulayabilen, demokrasiyi benimsemiş vatandaşların bulunması gerçeğidir. Vatandaşın hayat kalitesi, doğrudan etkili kararlar alabilme kabiliyeti ile ilgilidir. Bu yüzden vatandaşlık eğitimi, Sosyal Bilgiler programı içinde gerek şahsî, gerekse toplumsal meselelerle ilgili karar alma çalışmalarının yapılmasını gerektirir¹⁷.

A.Galip Karagözoğlu¹⁸ da Sosyal Bilgilerin amaçlarını açıklarken bu dersin en başta gelen vazifesi” *demokrasiye inanmış, demokratik yaşama düzenine uyabilen ve buna sahip olmuş “iyi vatandaş” lar yetiştirmektir*” olduğunu ifade eder. Bunun içinde öğrencilerde “Anlayış, Davranış ve Beceriler” kazandırmanın önemine işaret eder.

Münire Erdem¹⁹ de Sosyal Bilgiler dersi, ilköğretimin amaçlarını çocuğun sosyalleşmesini, toplumun kültürünü, tarihini ve kurumlarını tanımasını sağlayarak; toplumun gerektirdiği davranışları, toplumun kendisine sağladığı imkânları ve bunlardan yararlanma yollarını kazandırarak yerine getirir.

İlköğretim Programında²⁰ Sosyal Bilgiler dersinin amaçları dört başlık altında incelenmiştir:

¹⁶ Maurice P. Moffatt, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (Çev: Nesrin Oran) Maarif Basımevi, İstanbul 1957,s.20-24.

¹⁷ Barth ve Demirtaş ,a.g.e. s. 1. 8-9

¹⁸ Karagözoğlu, a.g.e. s.11.

¹⁹ Münire Erdem, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara 1996, s.4-5.

²⁰ M.E.B *İlköğretim Okulu Programı*,Ankara 1995,s.329-331.

- 1- Vatandaşlık görevleri ve sorumluluk yönünden
- 2- Toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri yönünden
- 3-Çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma yeteneklerini geliştirme yönünden
- 4-Ekonomik yaşama fikrini ve yeteneklerini geliştirmek yönünden.

Netice olarak Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarına genel olarak bakıldığında temel noktanın, çocukları etkin birer vatandaş olarak yetiştirmek ve hayata hazırlamak olduğu görülür. Bu yüzden öğrencilere saygı, hoşgörü, takdir etme, birlikte çalışma, sorumluluk alma, sosyal problemleri çözme, yardımlaşma, fedakârlık, karar verme, güven, kendini ifade etme vb. sosyal kavram ve becerilerin kazandırılmasına özen gösterilir. Bunun yanında Sosyal Bilgiler öğretiminde muhteva meselesi, tespit edilen amaçlarla olduğu gibi Sosyal Bilimlerdeki gelişmelerle de yakından ilgilidir. Son yıllarda eğitimde yeni gelişme ve değişimlerden Sosyal Bilgiler de etkilenmiştir. Eğitimin genel amaçlarındaki değişimler Sosyal Bilgilerin temel görev ve amaçlarında da değişimlere yol açmıştır. Diğer yandan Sosyal Bilgilerin kapsamına giren konularda bilginin hızla artması Sosyal Bilgiler öğretiminin muhtevası ve organizasyonunda büyük değişiklikler ihtiyacını da beraberinde getirmiştir²¹.

“SOSYAL BİLGİLER” KAVRAMININ İLKÖĞRETİME GİRİŞİ

Sosyal Bilgiler eğitiminin ne zaman ve nerede başladığı bilinmiyor. Yalnız insanoğlu var olduğu andan itibaren hem Fen, hem de Sosyal Bilimler eğitimi başlamıştır. İnsan yaşadığı ortamda sosyal ve tabii ihtiyaçlarını karşılamak için bilgi beceri ve duygular kazanır. Zaten kazandırılmazsa hayatını devam ettiremez. İnsan yaşamak için tabiat ve toplumdaki bazı kuralları öğrenmek zorundadır. Durum böyle olunca “*Fen ve Sosyal Bilimler*” insanoğlunun hayatı kadar eskidir denilebilir²².

Tarihin en eski çağlarından itibaren okulların açıldığı yerlerde okuma-yazma Matematik, Geometri, Astronomi dersleri yanında devlet düzenini ve toplum yaşayışını düzenleyen kuralların da öğretilmiş olacağı bir gerçektir. Nitekim eski Çin, Yunan ve Roma Medeniyetlerinde Sosyal Bilimlere önem verildiği bilinmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde 1892 yılında toplanan idare ekonomi ve tarih öğretimi konferansı, millî toplum anlayışını oluşturmak üzere “*Sosyal Bilgiler*” dersini düzenlemiştir. Müteakip senelerde Tarih Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi öğretim metodlarına karşı duyulan ilgi fazlaşmıştır. “Sosyal Bilgiler” terimi resmen 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde “*Millî Eğitim Derneğinin Orta Dereceli Okulu Yeniden Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Komitesi*” (The Committee of Social Studies of the Commission on the Reorganization of Secondary Education of the National Education Association) tarafından kabul edilmiştir. Komite bu terimi “*Mevzuu doğrudan doğruya insan cemiyetinin teşkilatına ve tekâmülüne ve bu içtimâî birliklerin bir uzvu olması dolayısıyla insana dair olan bilgiler, Sosyal Bilgilerdir*” diye tarif etmiştir. Sosyal Bilgiler ortaöğretimde okutulmaya başladıktan sonra zamanla

²¹ Özoglu, a.g.e s.23; Moffatt, a.g.e. s.43.

²² Veysel Sönmez, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara 1994, s.11.

programda düzeltmeler ve yeniden tanzim edilme yoluna gidilmiştir. 1936 yılında Sosyal Bilgilerin tarifine uygun hale gelmiştir²³.

Ülkemizde Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık dersleri ilk ve ortaokullarda ayrı ayrı okutuluyordu. "1962 İlkokul Program Taslağında" yeni bir program hazırlanmasının gerekçeleri sıralanarak, adı geçen dersler "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adı altında toplulaştırılmıştır. Ders saatleri dördüncü sınıfta 6, beşinci sınıfta 5 saat olarak belirlenmiştir. 1962 Programında Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık derslerinin birleştirilmesi şöyle açıklanır: "İlkokulun ilk üç sınıfında okutulan Hayat Bilgisi dersi çocuğa kazandırılması arzu edilen bilgi, beceri ve alışkanlıkları kazandırmakta çocuk gelişimine uygunluğu bakımından özel bir önem taşımaktadır. İkinci devre dediğimiz dördüncü, beşinci sınıflarda da bu bütünlük ve beraberliğin devamı, aynı sebeplerle bir zarurettir. Bu zorunluluk gözönüne alınarak ikinci devrede ayrı dersler halinde okutulmakta bulunan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri de "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adı altında ve üniteler halinde birleştirilmiştir"²⁴.

Hüseyin Hüsnü Tekişik, Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin birleştirme sebeplerini şu cümlelerle açıklar: "Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin konuları arasında sıkı ve tabii bir ilişki vardır. Bu üç derste de müşterek olan konu"insan toplumdur" Tarih bir milletin geçmişini, Coğrafya milletin yaşadığı araziye ve arazinin insanların yaşayışına etkisini, Yurttaşlık Bilgisi de o milletin bugünkü yönetimini ve yaşayışını inceler. Müşterek olan bu konuları sunî olarak parçalamak, ilkokulun ikinci devresinde de devam eden toplu öğretim ilkesine aykırıdır... Konu ve amaçları müşterek olan bu derslerin ayrı olması öğretimde yersiz tekrarlara ve fazla zaman harcanmasına sebep olur. Derslerin birleştirilmesi ise zamandan tasarruf sağlar."²⁵

Veysel Sönmez de "Sosyal Bilgiler Öğretimi" kitabında Sosyal Bilgiler dersinin Sosyal Bilimlerin ortak bir bileşkesi olarak ele alınmasının sebeplerini şu cümlelerle belirtir: Sosyal Bilgiler derslerinde olgular bir bütün içinde verilmelidir Çocuğun olguları parça parça değil de bir bütün olarak görmesi, onu daha kolay öğrenmesini sağlar. "Bu sebeple ilköğretimde çocuk sosyalleştirilirken, her bilim dalıyla ilgili ilke ve genellemeler ayrı bir ders olarak değil, onların ortak noktaları bulunup birleştirilerek sunulmalıdır. Gerçek parça değil, tersine bütündür. Bütünü görüp anlamak ve ona uygun yaşamak daha kolaydır. Bu ilke çocuğun gelişim ve öğrenme ilkelerine de uygundur"²⁶.

A.Galip Karagözoğlu, Sosyal Bilgiler dersinin birleştirmesini çocuğun psikolojik gelişimi açısından ele alır: "Fusionistler (konuları birleştirme taraftarları) öğretimde bir çok bilgi dallarının birleşerek problemleri her yönüyle ele almanın çocuk psikolojisine daha uygun olacağını ve çocuğun psikolojik gelişimi sonucu olarak objeleri detaylara inmeden bir bütün halinde gördüğünü söylerler. Bundan ötürü öğretim hayatının ilk yıllarında çok sayıda ders ve çok çeşitli konular yerine gruplanmış derslerle üniteleştirilmiş konuların daha faydalı olduğu kabul edilmektedir"²⁷ Nitekim **Fatma Varış** da bu görüşe katılarak çocuklar geliş-

²³Moffatt, a.g.e. s.18-19.

²⁴ 1962 İlkokul Program Taslağı, İstanbul 1965 s.26.

²⁵ Hüseyin Hüsnü Tekişik, *Sosyal Bilgiler Öğretim Rehberi*, Ankara 1969, s.7-8.

²⁶ Sönmez, a.g.e. s.9.

²⁷ Karagözoğlu, a.g.e. s.8.

mede bütünlük gösterdiklerinden programlardaki öğrenme faaliyetlerinin de zenginlik ve bütünlük arzemesi gerekir demiştir²⁸.

Cavit Binbaşıoğlu da Sosyal Bilgiler dersi yerine eskiden okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi birer bilim dersi olduğuna işaret ederek bunların öğrenilmesi için özel bir "dikkat", "çözümleme ve birleşim yapma" gücü gerektirir. "Çocuk bu seviyeye ancak 16-17 yaşlarından sonra erişir. Bu zamana kadar, aynı konulara da, ancak bazı temel yaşantı kazandırılabilir ki, bu da Sosyal Bilgiler dersinde gerçekleşebilir. Çünkü, Sosyal Bilgiler dersi, çevredeki toplumsal olgu ve olayları, çocukla olan ilişkileri yönünden hayata uyumunu sağlayacaktır"²⁹.

Netice olarak bütün bu görüşleri dikkate aldığımızda daha önce okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin Sosyal Bilgiler adı altında birleştirilmesini "Çocuğun zihni gelişimi, çocuk psikolojisi, Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık dersi konuları arasındaki yakın ilişki, sosyal hayatın bütünlüğü, ders programının yükünün azalması, zamandan tasarruf edilmesi, birbiriyle yakın ilişkisi olan bilgiler uygun bir tarzda düzenlenirse öğrenimin kolaylaşacağı ve lüzumsuz ayrıntılara ve tekrarlara meydan verilmeyeceği" şeklinde kısaca özetleyebiliriz.

Öte yandan 1962 Programı ile Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin yerine getirilen "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersininin. "özellikle ilk ve ortaokullarda yer alacak bir dersin adı çocuklar için çok uzun ve aynı zamanda ilk ve ortaokulların öğrencileri için anlaşılır olmaktan uzak" olduğunu iddia edilmiştir. **Ferruh Sanır**, "Toplum İncelemeleri" ile Yurttaşlık bilgisi ve belki de bunun yanında Tarih, "Ülke İncelemeleri" ile de Coğrafyanın yeri doldurulmak istenmiştir. Fakat programlarda konular nasıl gerçek üniteler durum ve biçimine getirilmemişse, "ad"ı açısından bakılırsa dersler ancak bir "ve" ekiyle yana getirebilirdi. Aslında bu ders yurt meselelerinin incelendiği derstir. Amacı kısaca, yurttaşlık eğitimidir Bu yüzden dersin adı "Yurt Bilgisi" veya "Vatan Bilgisi" olabileceği gibi biraz daha geniş anlamı olması istenirse, "Yurt ve Dünya" da olabilirdi şeklinde tenkidlerde bulunmuştur³⁰.

Bunun yanında "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adlı yeni dersin kitabı çıkarılmamıştır. Fakat konuların seçim, tertip ve düzeninde her dersin hakkı verilmiş, öğretmenler ellerinde bulunan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi kitaplarından faydalanarak "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersini işlemişlerdir.

Okullarımıza Sosyal Bilgiler kavramı –daha önce kitap, dergilerde geçmesine rağmen- bir ders ismi olarak 1968 yılında girdi. 1968 Programında "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersin adı değiştirilerek "Sosyal Bilgiler" adını aldı. Bu durum 1968 Programında şöyle açıklanır: "İlkokulun dördüncü ve beşinci sınıflarında "Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi" adı altında okutulan konular birbirleriyle olan yakın ilişkileri ve çocuğa uygunluğunu bakımından birleştirilerek "Sosyal Bilgiler" adı altında bir bütün haline getirilmiştir. Bu ders konuları yalnız Tarih, Coğrafya veya Yurttaşlık Bilgisi yönünden değil, hem Tarih,

²⁸ Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*, Konya 1994, s.110.

²⁹ Binbaşıoğlu, a.g.e. s.4.

³⁰ Ferruh Sanır, *Okullarımızda Coğrafya ve Sosyal Bilgiler Dersleri*, Ankara 1969, s.1-31.

*hem Coğrafya, hem de Yurttaşlık Bilgisi olmak üzere çok yönlü bir bütün olarak işlenmesidir”*³¹

Ortaokullarda ise 1973-1974 öğretim döneminde Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Dersleri birleştirilerek “*Sosyal Bilgiler*” adını almıştır.

Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin Sosyal Bilgiler adı altında birleştirilmesi, 1926 yılında “*Hayat Bilgisi*” dersinin birleştirilmesinden farklı oldu. Çünkü Hayat Bilgisi dersini teşkil eden dersler kendi hüviyetlerini yitirerek bambaşka bir ders haline gediği halde, Sosyal Bilgiler dersi adı geçen üç dersin kaynaşmasından oluşmuş yepyeni bir ders değildir. “*Sosyal Bilgiler dersine ait konular programda birleştirilerek üniteler halinde verilmiştir.*”³² denmesine rağmen Sosyal Bilgiler dersinde Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi konuları eski özelliği ile korunduğu görülmektedir.

SONUÇ

Sosyal Bilgilerin konuları toplumun hayatı önemde ve her gün karşılaştığı sosyal problemlerdir. Bu yüzden Sosyal Bilgiler öğretiminde merkez hiç şüphesiz bizzat “*yaşayan toplum*”dur. Daha önce de söylendiğimiz gibi en önemli hedefi “*iyi vatandaş*” yetiştirilmesi olan Sosyal Bilgiler öğretiminin plânlanmasında temel olarak Sosyal bilimler alınır. Halbuki, Sosyal Bilimlerin insan ve toplum hayatında bu derece önemli bir yeri olmasına rağmen, toplumdaki etkili kuruluşlar ve eğitim sorumluları, Sosyal Bilimlerle ilgili gelişmelere, teknoloji ve bilginin gelişmesiyle Fen ve Matematik kadar gerekli önemi vermekte ihmalkâr davranıldığı görülmüştür. Hattâ bu tarz bakış tarzı Sosyal Bilimler açısından kritik ve acil görülen hususların küçümsenmesine ve şüphe ile karşılanmasına da sebep olmuştur. Fakat bu durum uzun süre devam etmemiş, kalkınmakta olan toplumlarda ve gelişmiş toplumlarda Sosyal Bilimlerin önemli rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Moffatt’ın söylediği gibi “*ilmî ve teknik kabiliyet kıymetli olabilir.*” Fakat yeterli değildir. Çünkü sadece teknolojik gelişmeyle kalkınmanın olamayacağı anlaşılmış ve toplumun karşılaştığı problemler ve bunları çözmek için gereken acil tedbirler alınmasında Sosyal Bilimlerin ne derece ehemmiyeti olduğu görülmüştür. Bu durum günümüzde insan ve cemiyete verilen önem artmasına, dolayısıyla insanın kendini bilmesine, cemiyet dediğimiz bu karışık teşkilatta mevkiini öğrenmesine yol açmıştır³³. Aynı şekilde kalkınmada insan faktörü ve insanlar arası ilişkiler düzeni özellikle ekonomi, sosyoloji ve psikoloji başta olmak üzere Sosyal Bilim disiplinleri okul programlarında daha ciddi bir öğretim görünümüne girmiştir. Bu yönden bizim ülkemizde de Sosyal Bilimlere önem verilmeye başlandığı, bilhassa ilgi ve alâka ekonomi ve eğitim alanlarında daha belirgin olduğu görülmektedir.

Bilindiği gibi eğitimin başlıca hedeflerinden biri iyi vatandaş yetiştirmektir. İlköğretim programı, genel olarak vatandaşlık eğitimine katkıda bulunacak şekilde tasarlanmıştır. Eğitim programlarının yapısına bağlı olarak öğrencilerin milletinin ve

³¹ 1968 İlkokul Programı, İstanbul 1968, s.65.

³² 1968 İlkokul Programı, a.g.e. s. 65.

³³ Moffatt, a.g.e. s.20.

insanlığın geçmişini ve bu gününü tanıması ve geleceğe kolaylıkla intibak edebilen iyi insan, iyi vatandaş olarak yetiştirilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi büyüktür.

Yalnız şunu da unutmamak lazım ki, Sosyal Bilgilerin modern topluma ayak uydurabilmesi için okul programı içinde ilgi çekici, muhteviyat ve ehemmiyetini de değiştirilmeye müsait, yâni elastiki olması lâzımdır. Çünkü çağımızda millî ve milletlerarası ilişkilerde olaylar süratli bir şekilde değişmektedir. Toplumlar devamlı değişme halinde olduğuna göre, toplumun insanlardan bekledikleri de değişmektedir. Ev ve aile hayatına, eğlencelere, teknoloji, şehirleşme, iletişim, ulaşım ve devlet hayatına giren yeni unsurlar dikkat çekmektedir. Eğitimin de bu isteklere cevap verecek şekilde değişmesi Sosyal Bilgiler öğretiminde de çalışma usulleri çağdaş gelişmelere göre yeniden değerlendirilmeli, lüzumsuz modası geçmiş kısımlar programdan çıkarılmalı, yeni ihtiyaçları karşılayabilmek için eski konular genişletilmeli ve yeni bahisler ilâve edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Barth, J. L. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara.
- Binbaşoğlu, C.(1988). *Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara.
- Demirel,Ö.(2001). "Eğitimle İlgili Temel Kavramlar" *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ankara.
- Erdem, M.(1996)*Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara.
- Karagözoğlu, A.G.(1977). *İlkokullarda Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara.
- Kısakürek, M. A. ve Paykoç,F.(1987). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Eskişehir.
- Köstüklü, N.(1988). *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Konya.
- Moffatt, M. P. (1957). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (Çev: Nesrin Oran) Maarif Basımevi, İstanbul .
- MEB. 1962 *İlkokul Program Taslağı* (1965). İstanbul.
- MEB 1968 *İlkokul Programı*, (1968) İstanbul.

MEB İlköğretim Okul Programı(1995)Ankara.

Oğuzkan, A. F. (1993). *Eğitim Terimler Sözlüğü*, Ankara.

Özoğlu, S. Ç. (1974). *Liselerde Sosyal Bilimler Öğretimi*, Ankara.

Sağlamer, E. (1983) *Sosyal Bilgiler Öğretimi*,Ankara.

Sanır, F. (1969). *Okullarımızda Coğrafya ve Sosyal Bilgiler Dersleri*,Ankara.

Sönmez, V.(1994). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara.

Tekışık, H. H. (1969). *Sosyal Bilgiler Öğretim Rehberi*,Ankara.

Variş, F.(1994) *Eğitim Bilimine Giriş*, Konya